

महात्मा गांधी : एक बहुआयामी व्यक्तिमत्व

संपादक

प्राचार्य डॉ. जे. बी. अंजने
प्रा. व्ही. एन. रामटेके
प्रा. डॉ. एस. एस. साळुंके

महाविद्यालय प्रकाशन क्र. ०५

ISBN NO.978-81-947364-0-0

DDC Number : 923.254

प्रकाशक: डॉ. जे. बी. अंजने
प्राचार्य, स.व.प. कला व विज्ञान महाविद्यालय, ऐनपूर

प्रकाशन स्थळ: ऐनपूर ता. रावेर, जि. जळगाव, [महाराष्ट्र] पिन. ४२५२०७

मुखपृष्ठ: डॉ. संदीप एस. साळुंके

अक्षरजुळणी व मुद्रण: प्रकाशन विभाग, स.व.प. कला व विज्ञान महाविद्यालय, ऐनपूर

वर्ष : नोव्हेंबर, २०२१

मूल्य: विनामूल्य

© प्राचार्य, स.व.प. कला व विज्ञान महाविद्यालय, ऐनपूर
ईमेल: svpca123@yahoo.com, svpca.librarian@gmail.com
संकेतस्थळ: <http://ainpurcollege.org/>

- या ई-ग्रंथात प्रकाशित झालेल्या लेखातील मते हि ज्या त्या लेखकांची आहेत. त्यांच्याशी प्रकाशक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही.
- या कोणत्याही भागाचे पुननिर्माण अथवा वापर, इलेक्ट्रॉनिक अथवा यांत्रिकी साधनांनी- फोटोकॉपींग, रेकॉर्डिंग किंवा कोणत्याही प्रकारे माहिती साठवणुकीच्या तंत्रज्ञानातून प्रकाशकांच्या लेखी परवानगीशिवाय करता येणार नाही. सर्व हक्क राखून ठेवले आहेत.

महात्मा गांधी : एक बहुआयामी व्यक्तिमत्व

No	Chapter Title	Author
1	गांधीजी समजून घेताना !	प्रा. अक्षय रविंद्र महाजन
2	महात्मा गांधींचे राष्ट्रीय एकात्मता संदर्भातील विचार	डॉ. मिलिंदकुमार भिकाजी देवरे
3	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार	प्रा. देविदास भट्ट भामरे
4	राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजी : प्रभावशाली व्यक्तिमत्व व गतिमान नेतृत्व	डॉ. महेश दिलीप औटी
5	२० व्या शतकातील महान विभूती : राष्ट्रपिता महात्मा गांधी	डॉ. दीपक सुभाषराव सूर्यवंशी
6	गांधीजींची पत्रकारिता	प्रा. डॉ. जगदीश घनःशाम खरात
7	गांधीवाद	प्रा. डॉ. जगदीश घनःशाम खरात
8	महात्मा गांधीजींचे सामाजिक कार्य	डॉ. देवयानी चव्हाण
9	महात्मा गांधींच्या शैक्षणिक विचारांचे ऐतिहासिक अध्ययन	डॉ. विलास भा. फरकाडे
10	महात्मा गांधीजींचे तत्त्व व कार्यपद्धती- एक अभ्यास	प्रा. प्रदीप नामदेव तायडे., प्राचार्य डॉ. जे. वी. अंजने
11	महात्मा गांधी : सत्य, अहिंसा, सत्याग्रह एवं गांधी विचारो की प्रासंगिकता	प्रा. डॉ. संजय वामनराव भोळे
12	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी के आर्थिक विचारों की वर्तमान युग में प्रासंगिकता	डॉ. नेहा कल्याणी
13	Social Work of Mahatma Gandhi	Dr. Priya Narendra Kurkure
14	Bapu Kuti (Sevagram Ashram) : Inspiration Place	Mahadev C. Chunche
15	Basic Education: The Gandhian Approach to Self Dependence and Self Awareness	Dr. B.J. Mundhe
16	Moral and Spiritual Education: The Gandhian View Points	Dr. B.J. Mundhe
17	FUNDAMENTAL CONCEPTS OF GANDHIJI AND ITS RELEVANCE IN CONTEMPORARY INDIAN SOCIETY	Prof Swati Sagar Kathaley
18	महात्मा गांधीजी का मिट्टी, पाणी का प्रयोग और इंडियन ओपिनियन मे पत्रकारिता यह एक मानसशास्त्रीय अध्ययन	प्रा. व्ही. एन. रामटेके
19	गांधी दर्शन और आदर्श व्यक्तित्व	डॉ. जगदीश पी. तंकोदरा

Certificate of Publication

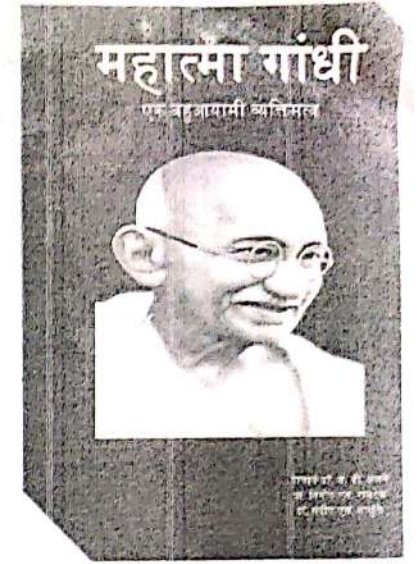
This is Certify

Dr. Dipak Subhashrao Suryawanshi

Contributed a Chapter

“२० व्या शतकातील महान विभूती : राष्ट्रपिता महात्मा गांधी “

Chapter No. 05 , Pages From 24 to 32

ISBN Number

9 788194 736400

PUBLISHED BY

Dr. J. B. Anjane,
Publication Division,
S. V. P. Arts & Science College,
Ainpur, Tal-Raver Dist- Jalgaon, MS,
(INDIA) 425507

Publication ID: MG-05

Date of Publication: Nov. 2021

Published a chapter in Peer Review edited Book

“ महात्मा गांधी : एक बहुआयामी व्यक्तिमत्व “

Editors, Dr. J. B. Anjane, Prof. V. N. Ramteke, Dr. S. S. Salunke

Dr. S. S. Salunke
Managing Editor

Prof. V. N. Ramteke
Guest Editor

Prin. Dr. J. B. An
Chief Editor

The eBook is open Access, Freely available on <http://ainpurcollege.org/PublicationDivision/Default.aspx>

२० व्या शतकातील महान विभूती : राष्ट्रपिता महात्मा गांधी

लेखक : - डॉ. दीपक सुभाषराव सूर्यवंशी

भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यातील प्रमुख नेते, तत्त्वज्ञ आणि क्रांतिकारक म्हणजे मोहनदास करमचंद गांधी होत, महात्मा गांधी याच नावाने ते ओळखले जातात. इ.स.१९२० नंतर भारतीय लढ्याचे नेतृत्व महात्मा गांधी यांच्याकडे आले, अहिंसेच्या मार्गांनी स्वातंत्र्य मिळवून दिले आणि लालबहादूर शास्त्री यांच्या समवेत राहून संपूर्ण जगाला प्रेरित केले. देशातील नागरिक त्यांना प्रेमाने बापू म्हणत. गुरुदेव रवींद्रनाथ टागोर यांनी त्यांना महात्मा ही उपाधी दिली, आज्ञाद हिंद सेनेचे सुभाषचंद्र बोस यांनी इ.स. १९४४ मध्ये त्यांना राष्ट्रपिता असे म्हटल्याचे सांगितले जाते तसेच त्यांना स्वतंत्र भारताचे राष्ट्रपिता. त्यांची आज १५१ वी जयंती जगभरात साजरी करण्यात आली.

उद्दिष्टे :-

- भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यातील महात्मा गांधी यांचे सामाजिक राजकीय शैक्षणिक अशा विविध क्षेत्रातील योगदान समजून घेणे.
- आपल्या रचनात्मक आणि समाजपयोगी कार्यातून समाजाला केलेला उपदेश व भूमिका विचारात घेणे.
- महात्मा गांधी हे समाजसुधारक, शिक्षण तज्ञ, तत्वचिंतक, राजकीय विचारवंत आणि जागतिक अर्थ तज्ञ होते, ही बाब लक्षात घेणे.
- महात्मा गांधी यांनी सुरु केलेली मुल्योद्योगी शिक्षणपद्धती, व्यावहारिक जीवनशिक्षण प्रौढशिक्षण, स्त्रीशिक्षण, विद्यापीठीय शिक्षण आणि स्वातंत्र्य लढ्यातील अनुबंध विचारात घेणे.
- स्वदेशीचा स्वीकार, सूतकताई, कौशल्य विकास आणि ईश्वरभक्तीचा मार्ग स्वीकारताना प्रपंचाला सांभाळूनच करावा, ही वृत्ती समजून घेणे.

गृहितके:-

- महात्मा गांधीचे सत्याचे प्रयोग हे आत्मचरित्र लोकप्रिय झालेले आहे.
- दैनंदिन कष्ट व संघर्षातून गोरोवा काका यांनी ईश्वर भक्तीचा संदेश दिला आहे.

- देशाच्या स्वातंत्र्य लढ्यातील त्यांचे विविधक्षेत्रातील कार्य व समाजसुधारक म्हणून केलेले काम वाखाणण्याजोगे आहे.
- भारतभूमीत जन्माला आलेले महात्मा गांधी यांचे देशाच्या जडणघडणीतील योगदान अद्वितीय आहे.

संशोधन पद्धती :-

प्रस्तुत शोधनिबंध लेखनासाठी वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक अभ्यासपद्धतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. तसेच प्राथमिक व दुय्यम साधन सामुग्री म्हणून प्रकाशित ग्रंथाचा उपयोग करण्यात आला आहे.

विषय प्रवेश -

महात्मा गांधी यांचा जीवन परिचय:-

किरकोळ शरीर प्रकृती असताना फक्त अहिंसेच्या बळावर त्यांनी इंग्रज सरकारला आपल्या देशातून परतून लावले. शांतता व अहिंसेचे पुजारी, महात्मा गांधी यांचा जन्म २ ऑक्टोबर १८६९ मध्ये गुजरात मधील पोरबंदर येथे झाला. आईचे नाव तर पुतळाबाई तर वडिलांचे नाव करमचंद उत्तमचंद गांधी तत्कालीन काठेवाड प्रांतामधील पोरबंदर येथे दिवाण म्हणून काम करीत असतं. पुतळाबाई या खूपच धार्मिक वृत्तीच्या होत्या, त्या सतत उपवास करीत असतं. महात्मा गांधी यांच्यावर आईकडून बालवयातच धार्मिक संस्कारांचा अहिंसा, शाकाहार, सहिष्णुता व प्राणिमात्रांवर दया असे अनेक संस्काराचे धडे गिरवण्यात आले.

महात्मा गांधी यांचा विवाह व शिक्षण :-

स्वातंत्र्यपूर्व काळात असलेल्या बालविवाह प्रथेनुसार महात्मा गांधी यांचा विवाह इ.स.१८३३ मध्ये वयाच्या तेराव्या वर्षी कस्तूरबा यांच्याशी झाला होता. गांधीजी त्यांना प्रेमाने "बा" म्हणत. लग्नानंतर महात्मा गांधी यांच्या पत्नी प्रथेप्रमाणे बहुतांश काळ त्यांच्या वडिलांच्या घरीच राहिल्या. इ.स. १८८५ साली गांधीजी पंधरा वर्षांचे असतांना त्यांच्या वडिलांचे निधन झाले होते. त्याच वर्षी त्यांना एक अपत्य झाले होते परंतु ते जास्त काळ जगू शकले नाही. यानंतर महात्मा गांधी यांना चार मुले झाली, हरीलाल, मणिलाल, रामदास आणि देवदास

महात्मा गांधी यांचा शैक्षणिक प्रवास -

महात्मा गांधी यांची वालपणापासून डॉक्टर बनण्याची इच्छा होती, परंतु वडिलांची त्यांना सरकारी नोकरीत दाखल करण्याची इच्छा होती. इ.स. १९८८ मध्ये आपले शालेय शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर ते उच्च शिक्षणाकरीता इंग्लंडला गेले. उच्च शिक्षणासाठी इंग्लंडमध्ये जावून भारतीय कायदा आणि न्यायशास्त्राचा अभ्यास केला. तिथे मोठ्याप्रमाणात मासाहार मिळत असल्याने, त्यांना शाकाहारी पदार्थ मिळेपर्यंत उपाशी राहावं लागतं असे. आईला वचन दिल्याने मासाहार, मद्यपान करणे वर्ज्य केले. त्यामुळे त्यांनी शाकाहारी माणसे शोधून त्यांची एक संघटना स्थापन केली तसेच त्यातील काही लोक ही 'थियोसोफिकल सोसायटी' चे सदस्य होते. गांधीजींनी त्याठिकाणी राहून तेथील चालीरीती शिकण्याचा प्रयत्न केला. वकिलीचे शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर बॅरिस्टर बनून इ.स. १८९१ स्वदेशी आले आणि वकिली करू लागले, परंतु लाजाळू स्वभावामुळे ते कोर्टात फार बोलत नसत तसेच त्यांना न्यायाधीशासमोर एखादा मुद्दा मांडणे कठीण जात असे.

महात्मा गांधी यांचा दक्षिण आफ्रिकेतील प्रवास:-

इ.स. १८९३ वर्षी वयाच्या २४ व्या वर्षी महात्मा गांधी हे भारतीय व्यावसायिकांचे न्यायालयीन सल्लागार म्हणून दक्षिण आफ्रिकेला गेले होते. त्याठिकाणी त्यांनी आपल्या आयुष्याची २१ वर्षे घालविली. त्याठिकाणी गांधींनी आपले राजकीय दृष्टीकोन, नैतिक व राजकीय नेतृत्व कौशल्याचे सुक्ष्म अध्ययन केले. दक्षिण आफ्रिकेत उद्योग, व्यवसाय आणि इतर कामधंद्यासाठी स्थायिक असलेल्या भारतीयांचे प्रश्न सोडविण्याचा प्रयत्न केला. दक्षिण आफ्रिकेत गांधीजींना गंभीरपणे वांशिक वर्ण भेदाचा सामना करावा लागला. अपमान जनक वागणूक त्यांनी अनुभवली. एक प्रसंग असा महात्मा गांधी रेल्वेचा प्रवासात असतांना त्यांच्याजवळ पहिल्या वर्गाचे तिकीट असतांना सुद्धा त्यांना 'पीटर मारित्झबर्ग' रेल्वे स्थानकावर एका रेल्वे अधिकाऱ्याने खाली उतरवून तिसऱ्या वर्गाच्या डब्यात बसण्यास सांगितले. गांधीजींनी त्यांना नकार देताच त्या अधिकाऱ्याने गांधीजींना गाडी बाहेर ढकलून दिले गांधीजी खाली पडले. त्या दिवशी त्यांनी संपूर्ण रात्र फ्लाटावर काढली होती. गांधी अहिंसावादी असल्याने अन्यायकारक व्यवस्था बदलणे हाच त्यांचा मुख्य उद्देश होता. दक्षिण आफ्रिकेत महात्मा गांधींना अनेक कठीण परिस्थिती संघर्ष करावा लागला. तेथील

समाजात असणाऱ्या समस्याचा देखील अनुभव आला. त्यांनी भारतीय नागरिकांना राजकीय व सामाजिक हक्कांसाठी संघर्ष करण्याची प्रेरणा दिली.

महात्मा गांधी यांचा भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यातील संघर्ष -

महात्मा गांधी हे 'गोपाळ कृष्ण गोखले' यांना आपले राजकीय गुरु मानत असत. त्यांनी राष्ट्रवादी नेता, संयोजक आणि संघटक म्हणून आंतरराष्ट्रीय ख्याती मिळवली होती. त्यांच्या संयम, संतुलन आणि प्रचलित व्यवस्थेत राहून काम करणे आदी विचारांचा प्रभाव त्यांच्या मनावर पडला होता. गोपाळ कृष्ण गोखले त्यावेळेला "भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसचे" अध्यक्ष होते. ग्रामीण भागातील राजकीय, आर्थिक, सामाजिक परिस्थिती आणि सामान्य लोकांचे दुःख, दारिद्र्य पाहून प्रचंड दुःखी झाले. अहमदाबाद येथील सावरमती नदीकाठी असलेल्या आश्रमात महात्मा गांधी राहू लागले. त्यानंतर सामान्य नागरिकांना न्याय मिळवून देण्यासाठी त्यांनी अहिंसावादी सत्याग्रह करण्याचा मार्ग अंगिकारला.

चंपारण्य सत्याग्रह - विहारच्या चंपारण्य येथील शेतकऱ्यांवर इंग्रज मळेदाराकडून नीळ पिकवण्याची सक्ती करत आणि त्यांना अत्यल्प दरात मोबदला देत असत. शेतकऱ्यांना खूप नुकसान सहन कराव लागत होत. इंग्रजांच्या या मत्केदारीला आळा घालण्यासाठी इ.स. १९१७ मध्ये गांधीजींनी तेथील जनतेला एकत्रित केले, अहिंसेच्या मार्गाने आंदोलन करून न्याय मिळवून दिला. हाच त्यांचा भारतातील अहिंसेचा पहिला प्रयोग तो यशस्वी ठरला.

खेडा सत्याग्रह - गुजरात मधील खेडा हे गाव अतिवृष्टीमुळे ओलादुष्काळ पडला होता. तेथील शेतकऱ्यांची आणि त्यांच्या पिकांची अवस्था खूपच वाईट असतानाही इंग्रज सरकार शेतकऱ्यांकडून सक्तीने शेतसारा वसूल करीत होते, ही परिस्थिती पाहून महात्मा गांधींनी तेथे आश्रम उभारला, लोकांना संघटीत करून आणि शेतकऱ्यांना गांधीजींनी शेतसारा न भरण्याचा आदेश दिला, तेव्हा इ.स. १९१८ मध्ये शेतकऱ्यांनी शेतसारा बंदीची चळवळ सुरु केली. गांधीजींच्या नेतृत्वाखाली सरदार पटेल यांनी शेतकऱ्यांच्या समस्येसंबंधी इंग्रज सरकारसोबत चर्चा केली. ब्रिटीश सरकारने त्यांची मागणी मान्य करून सर्व कैद्यांची सुटका केली

अहमदाबाद :कामगार लढा -इ.स.१९१४ मध्ये झालेल्या पहिल्या युद्धानंतर देशात खूप महागाई वाढली होती. अहमदाबाद येथील कामगारांनी वेतनवाढीसाठी गिरणी मालकांकडे विनंती केली. परंतु त्याची मागणी अमान्य करण्यात आली. यावर गांधीजीन स्वतः जावून संप पुकारला आणि कामगारांसोबत उपोषणाला बसले. अहिंसावादी आंदोलनापुढे गिरणी मालकांनी हार पत्करून त्यांना वेतनवाढ दिली. असहकार चळवळ - गांधीजी हे अहिंसेचे पुजारी असल्याने इंग्रजांविरुद्ध लढा देताना असहकार, अहिंसा आणि सविनय कायदेभंग हे तीन शस्त्रे वापरले. इ.स.१९१९ साली पंजाबमधील जालियनवाला बाग हत्याकांडामुळे देशातील लोकांच्या मनात इंग्रज सरकारविरुद्ध भडका उडाला. ठिकठिकाणी मोर्चे निघाले ते मोर्चे थांबविण्यासाठी इंग्रज सरकारला खूप दमछाक करावी लागली, याच घटनेप्रकरणी इंग्रज सरकारचा निषेध केला. असहकार चळवळ सुरु करण्यामागे महात्मा गांधी यांचा असा हेतू होता की, भारतातील ब्रिटीशांचे राज्य हे केवळ भारतातील लोकांच्या सहकार्यावर अवलंबून आहे.

असहकार आंदोलना दरम्यान घडलेली चौराचोरी घटना -इ.स.१९२२ साली गोरखपुर (उ.प्र.) जिल्ह्याच्या चोरीचोरा येथे एका शांततापूर्ण चाललेल्या मिरवणुकीवर पोलीसांनी गोळीबार केला. पोलीसांनी केलेल्या गोळीबारामुळे असहकार चळवळीत सहभागी नागरिक खूप चिडले, त्यांनी प्रत्युत्तर देताना तेथील पोलीस चौकी जाळून टाकली. यात एक पोलीस अधिकारी व २२ पोलीस ठार झाले. ही घटना त्यांना कळताच खूप वाईट वाटलं, ते एकदम अस्वस्थ झाले. त्यांना वाटले लोकांनी असे करायला नको होत. अहिंसेच्या मार्गाने चालतांना असे प्रसंग उद्भवतातच. गांधीना वाटू लागलं की, आपण असहकार आंदोलन सुरु करून लोकांना अहिंसेच्या मार्गावर चालायला लावलं परंतु, अहिंसेच्या मार्गावर चालणे इतकं सोपं नाही, तसे करणे सर्वानाच शक्य होणार नाही, म्हणून महात्मा गांधी यांनी आपली असहकार चळवळ मागे घेतली. याच घटना प्रकरणी महात्मा गांधी यांना मार्च १९२२ मध्ये कैद करण्यात आलं. गांधीजींच्या "यंग इंडिया" नावाच्या साप्ताहिक पत्रिकेत त्यांनी तीन राष्ट्रद्रोही लेख लिहिले आहेत अशाप्रकारचा त्यांच्यावर आरोप लावण्यात आला. त्यामुळे त्यांना सहा महिने तुरुंगवास झाल्यानंतर त्यांची तब्येत खराब झाली, त्यामुळे त्यांची तुरुंगातून सुटका करण्यात आली.

दांडी यात्रा -इंग्रज सरकारने मिठावर कर लावल्याने त्याचा वोजा गरीब जनतेवर पडत असे. समुद्रात मीठ तयार करण्याचा भारतीयांना पूर्ण अधिकार आहे,त्यावर सरकारला बंदी करण्याचा अधिकार नाही. यासाठी महात्मा गांधी यांनी १२ मार्च १९३० साली सावरमती आश्रमातून दांडी यात्रेला सुरुवात केली. यात ७८ स्त्री-पुरुष अनुयायांसोबतच अनेक लोकसहभागी झाले. महात्मा गांधी यांनी दांडी यात्रेला सुरुवात करण्यापूर्वी ब्रिटीश व्हाईसरॉयला माहिती देवून सरकारचा अन्यायकारक कायदा मोडून काढण्यासाठी काढलेली ही पदयात्रा होती. पदयात्रेने काहीच फरक पडणार नाही, असे सरकारला असे वाटत होते. ५ एप्रिल १९३० रोजी ३८८ कि.मी.चे अंतर पूर्ण करून त्यांची पदयात्रा दांडी येथे पोहचली. ६ एप्रिलच्या पहाटे महात्मा गांधी यांनी आपली नेहमीची प्रार्थना आटोपून घेतल्यानंतर ते समुद्र किनाऱ्याकडे चालत गेले, सकाळी ठीक ८:३० वाजता त्यांनी मिठाचा खडा उचलून सरकारने लावलेला मिठाचा कायदा मोडून काढला. या प्रकरणी त्यांना पकडून कैद करण्यात आले, त्यामुळे संपूर्ण देशात हिंसात्मक आंदोलनाला सुरुवात झाली. परदेशी कपड्यांची होळी, दारूच्या दुकानांसमोर निर्दर्शन करणे,जंगल सत्याग्रह अशाप्रकारचे आंदोलन देशभर करण्यात आले होते. महात्मा गांधी सोबतच हजारो भारतीय नागरिकांना इंग्रज सरकारने कैद केलं होत. अटक केल्याप्रकरणी देशातील चळवळींना आळा घालण्यासाठी इंग्रज सरकारने 'लॉर्ड एडवर्ड आयर्विन' यांच्या नेतृत्वाखाली महात्मा गांधी यांच्या सोबत करार करण्याचे ठरवले, त्यानुसार मार्च १९३१ सर्व भारतीय कैद्यांना मुक्त केले.

भारत छोडो चळवळ -दुसऱ्या महायुद्धाच्या कालावधीत इंग्रज सरकारने भारतीय प्रतिनिधींना न जुमानता अनेक नागरिकांना जबरदस्तीने युद्धात खेचले. इंग्रज सरकार युद्धात व्यस्त असल्याने महात्मा गांधी यांनी संधी समजून इ.स.१९४२ साली 'भारत छोडो' हे आंदोलन सुरु केलं. आंदोलनात सहभागी असणाऱ्या लाखो लोकांना इंग्रज सरकारने तुरुंगात टाकल तर हजारो आंदोलकांवर गोळीबार करण्यात आला. गांधी आणि त्यांच्या समर्थकांनी इंग्रजांना ठणकावून सांगितले की, "जो पर्यंत स्वातंत्र्य मिळणार नाही, तो पर्यंत भारत देश महायुद्धात सहभागी होणार नाही. ही चळवळ कोणत्याही प्रकारे थांबणार नाही". तसेच महात्मा गांधींनी या चळवळी दरम्यान आपल्या भारतीय जनतेला "करा किंवा मारा" असा मूलमंत्र दिला. भारत छोडो'

चळवळीच्या माध्यमातून संपूर्ण भारताला संघटीत करण्याच महत्त्वपूर्ण काम केलं होत. आंदोलन देशभर पसरले असताना ९ मे १९४२ रोजी महात्मा गांधी आणि त्यांच्या राष्ट्रीय काँग्रेसच्या सदस्यांना मुंबईत अटक करण्यात आली. त्यावेळी महात्मा गांधी यांना दोन वर्ष पुण्यातील 'आगाखान पॅलेस' या ठिकाणी कैद ठेवण्यात आलं. दरम्यान २२ फेब्रुवारी १९४४ मध्ये महात्मा गांधीच्या पत्नी कस्तुरबा गांधी यांच निधन झालं. महात्मा गांधींना पुण्यात कैदेत असतांना मलेरियाची लागण झाली, त्यांची तब्येत खूप खालावली, तरीही लवकर सुटका केली नाही. ६ मे १९४४ साली उपचारासाठी त्यांनी सुटका करण्यात आली. महात्मा गांधी यांनी सुरु केलेल्या 'या चळवळीचा वनवा देशभर पसरल्याने इंग्रजांनी सुद्धा महायुद्ध संपेपर्यंत भारत देशाची सत्ता भारतीयांच्या ताब्यात देण्याचे स्पष्ट संकेत दिले. त्याप्रमाणे साधनसुचित असणारे सत्य आणि बलशाली अहिंसा या मूल्यांचा महात्मा गांधीजींनी सातत्याने पुरस्कार केला, त्यातून विराट मानसिक क्रांती घडवून १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारताला स्वातंत्र्य मिळवून दिले.

महात्मा गांधी यांचे निधन -३० जानेवारी १९४८ रोजी महात्मा गांधी दिल्ली येथील बिरला बागेत सहकाऱ्यांसोबत फिरत असतांना त्यांना 'नथुराम गोडसे' यांनी त्यांच्यावर गोळीबार केला. महात्मा गांधी यांना गोळी लागताच ते जमिनीवर कोसळले. असे म्हटले जाते की, महात्मा गांधी यांनी मृत्युपूर्वी मुखातून 'हे राम' असे उद्गार काढले होते. इ.स. १९४९ साली महात्मा गांधी यांचा मारेकरी आणि त्यांच्या साथीदारांना पकडण्यात आले व त्यांच्यावर खटला चालविण्यात आला, नथुराम गोडसे आणि त्यांच्या साथीदारांना फाशीची शिक्षा देण्यात आली. देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी, अस्पृश्यता निवारण, जातीभेद, गरीब-श्रीमंतीची दरी कमी करण्यासाठी या महामानवाने खूप मोलाची कामगिरी केली. म्हणूनच आजही भारतीयांच्या मनात राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांच्या प्रचंड आदराची भावना आहे. त्यांच्या एकूणच कामगिरीसाठी ते भारत तच नाही तर संपूर्ण जगात आदर्श व्यक्तिमत्व म्हणून ओळखले जातात. महात्मा गांधी यांचा जन्मदिन आंतरराष्ट्रीय अहिंसादिन म्हणून संपूर्ण जगात साजरा केला जातो.

महात्मा गांधीजीबद्दल सामान्य लोकांना माहिती नसलेल्या सात महत्वाच्या गोष्टी :-

जगभरातल्या तत्वज्ञानात त्यांचा गांधीवादही समाविष्ट झाला आहे. *महात्मा गांधी शांततेच्या नोबेल पुरस्कारासाठी गांधीजींचे नाव पाच वेळा नोबेल समिती समोर आले होते. मात्र त्यांना हा सर्वोच्च पुरस्कार मिळाला नाही. गांधीजींच्या मृत्यूनंतर त्यांना नोबेल पुरस्कार न मिळाल्याची खंत पुरस्कार समितीने व्यक्त केली होती. भारताच्या स्वातंत्र्यासाठी ब्रिटिशांविरुद्ध गांधीजी आयुष्यभर लढले. ब्रिटिशांनी गांधीजींच्या मृत्यूनंतर २१ वर्षांनी त्यांच्या सन्मानार्थ टपाल तिकीट काढले. महात्मा गांधी यांची अंत्ययात्रा ही ८ किलोमीटर लांब होती. जवळजवळ १० दशलक्ष लोक अंत्ययात्रेत सहभागी झाले होते *गांधीजींनी आंतरराष्ट्रीय स्तरावर अनेक प्रसिद्ध व्यक्तींना पत्रे लिहीली आहेत. यात हिटलर, टॉल्स्टॉय आणि आइन्स्टाइन यांचा समावेश आहे. भारत स्वतंत्र झाल्यानंतर पहिल्या संविधान सभेत पहिले पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांच्या भाषणा दरम्यान गांधीजी उपस्थित नव्हते. महात्मा गांधी यांच्या मृत्यूवेळी परिधान केलेले कपडे आजही संग्रहालयात सुरक्षित ठेवण्यात आले. अॅपल कंपनीचे सर्वेसर्वा-संस्थापक स्टीव्ह जॉब यांच्यावर महात्मा गांधीजींच्या विचारांचा पगडा होता. गांधीजींच्या सन्मानार्थ ते गोल फ्रेमचा चश्मा वापरतात.

गांधीजींवर लिहिलेल्या गद्य काव्यात बाबा आमटेनी म्हटले की, "महात्मा गांधी सांगून गांधी सांगता येणार नाहीत, उद्याच्या पिढ्यांना त्यांची ओळख पटण्यासाठी कदाचित कॉम्प्युटर लागेल, पण काळाच्या भाळावर उमटलेली ही तप्त मुद्रा कोणत्याही इतिहासाला पुसून टाकता येणार नाही." सर्वश्रेष्ठ तत्वज्ञ अँल्वर्ट आइन्स्टाइन यांनी गांधीजींच्या निधनाची वार्ता समजताच उद्गार काढले, की, "असा हाडामासाचा महान गांधीसारखा माणूस या भूतलावर वावरत होता, यावर कदाचित भावी पिढ्या विश्वास ठेवणार नाहीत ." अनेक तत्ववेत्त्यांनी म्हटले, "मानव जातीला पापातून मुक्त करणारा व शांततेचे मानवी विश्व भविष्यकाली निर्माण होईल, अशी आशा निर्माण करणारा हा माणूस होता." तसेच रस्किन जॉन यांचे 'अनटू धिस लॉस्ट' हे पुस्तक प्रवासात वाचत असताना त्यांनी लिहिले कि, रस्किनच्या पुस्तकाने मला जिंकले, त्यामुळे माझ्या जीवनात रचनात्मक परिवर्तन झाले."

निष्कर्ष :-

एकूणच २० व्या शतकातील महान विभूती राष्ट्रपिता महात्मा गांधी, त्यांच्या जीवनात अनेक संघर्षमय प्रसंग आले, जणू एकप्रकारे एकसंघ भारतात अखंड लोकशाही प्रस्थापित करण्यासाठी ते मतत धडपडणारे व्यक्तिमत्व होते. तसेच टॉल्स्टॉयसारख्या जगदवेत्त्यावर त्यांच्या शैलीचा चांगलाच प्रभाव होता, आजही न उकललेल कोड आहे. कदाचित न उलगडणारे ते विलक्षण गूढ आहे. जगातील अनेक वृत्तपत्रे, प्रसारमाध्यमांनी, जनमत घेणाऱ्या तज्ज्ञांनी महात्मा गांधी म्हणजे सर्व श्रेष्ठ व्यक्ती असल्याचा निर्वाळा दिला आहे. ही गोष्ट भारतीयांच्या दृष्टीने अत्यंत अभिमानाची आहे, अशा पूज्यनीय महान विभूतीस विनम्र अभिवादन !

संदर्भ :-

- डॉ.गुंडरे दादाराव, मराठी कवितेतील महानायकांचे दर्शन, मैत्री प्रकाशन, लातूर
- पाटणे यशवंत, संस्कृती प्रकाशन, पुणे
- www.google.com